

OLVASÓNAPLÓ

A NYELVI EGYENJOGÚSÁG GYAKORLATA

Anyanyelv — „Allamnyelv”. Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének használatáról Vajdaságban.

Szerkesztette: dr. Rehák László.

Forum, Ujvidék, 1976.

Dr. Rehák László szerkesztésében olyan könyv, olyan tanulmánygyűjtemény jelent meg, amely mindennapi életünk egy lényeges kérdését boncolgatja — nem is az újságíró pillanatnak szóló figyelmével, hanem a tudomány eszközeivel — még akkor is, ha ez a tudományosság a megjelenés kényszerű huzavonája folytán itt-ott esetleg veszít napi időszerűségéből. A könyv szerkesztőjének azonban nem is az időszerűség volt a legfőbb célja, hiszen ez az időszerűség amúgy sem vesz el soha mindennapi életünk gyakorlatában, amelynek egyik tartópillére a testvériség és egység szellemében megnyilatkozó nyelvi és nemzeti egyenjogúság, hanem sokkal inkább az, hogy rámutasson a kérdés szövevényes voltára. Mert nem elegendő egyszerűen nyugtázni — amit egyébként dr. Rehák László is leszögez a könyv előszavában —, hogy „a nyelvi egyenjogúság mint gyakorlat nálunk állandóan jelen van”, mert ehhez természetesen kapcsolódik egyrészt a mindennapi gyakorlat folyamatos továbbfejlesztésének kérdése is, másrészt pedig éppen e továbbfejlődés következtében egyre újabb és újabb olyan részkerdések kerülnek előtérbe, amelyekre voltaképpen éppen a gyakorlati megvalósulás során vetődik fény — részben mint az alapeszme kiegészítói, részben a rendszer tökéletesítésének ösztönzői.

Tulajdonképpen a terv szerint ez a könyv még terjedelmesebb lett volna — nem csupán oldalszámát tekintve, hanem a problémák kivetítése tekintetében is, de mert nem csupán egyetlen szerző munkájáról van szó, érthető, hogy nem valósulhatott meg a maga teljességében, mert egyes felkért munkatársak különböző okokból nem készülhettek el időre, de még nagy késéssel sem a feldolgozandó részanyaggal, s ez bizonyos értelemben talán hézagossá teszi a kötetet, ha ugyan egyáltalán beszélhetünk hézagról egy ilyen jellegű műnél, amely semmiképpen sem a befejezettséget tükrözi, hanem csupán a megvalósulás egy stádiumát, tehát eleve nem is terjeszkedhet ki a probléma egészére, annál kevésbé, mert ez az egész a probléma jellegénél fogva nem is lehet egyértelműen állandó, hanem maga is változik a mindennapok történémenek alakulásához híven, azaz egyre tökéletesebb formában vetődik fel. A tegnapi igazságok tehát holnapra már esetleg túlhaladott igazságokká, részigazságokká válhatnak — az állandó fejlődés törvényszerűségének megfelelően. Mert hát a könyv írásában felvetett kérdések tulajdonképpen csak annyiban lehetnek „időszerűek” a konkrét időszakok iránti viszonylatokban, amennyiben ez az időszerűség eszmei alapjukra vonatkozik, az erre épülő tudományos szemlélet és főleg a gyakorlati megvalósulás pedig már a mindenkorai konkrét körülményekhez kapcsolódik. Egy ilyen vetület például — amit megemlít dr. Rehák László is — a kulturális élet és a nyelvhasználat kapcsolata, amely voltaképpen

félig-meddig még olyan új rész kérdésnek tekinthető, amellyel eddig nemigen foglalkoztak tudományos alapon, megmagyarázható tehát, hogy ezúttal is kimaradt a felmérésből, s esetleg egy későbbi kötetre vár a tudományos taglalása.

Dr. Rehák László három részre osztotta fel a kötetet — a téma megnyilatkozási formája tekintetében. Az első csoportba kerültek azok az írások, amelyek általában a nyelvhasználatához kapcsolódó kérdéseket taglalják, a második csoport írásai a nyelvi egyenjogúság kérdéseit ölelik fel, a harmadikban pedig a nyelvtanulás és az iskolai kétnyelvűség problémáit, valamint általában az oktatás kérdéseit feldolgozó tanulmányok kaptak helyet. Ez a csoportosítás persze eleve magában foglalja a résztémák ismétlődésének veszélyét is, s ettől nem maradhatott mentes ez a kötet sem. Másrészt ez a csoportosítás bizonyos határokat is szab a feldolgozásnak, s a probléma tulajdonképpen jóval széve nyesebb, szerteágazóbb, mintsem hogy a maga teljességében fel lehetett volna ölelni egy mintegy 350 oldalas könyvben, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy ebből a terjedelemből sok helyet elragadtak a több szerző szerepeltetése folytán elkerülhetetlen ismétlések is.

Maga dr. Rehák László abból a szerkesztői elgondolásból indult ki, hogy inkább tudatosítani igyekszik a kérdés sokoldalúságát és bonyolultságát, mintsem kimeríteni a témakört, ami egyébként nem is lehetséges, tekintettel arra, hogy voltaképpen még állandóan tart az ismerkedési folyamat a problémának az öngazgatás körülményei között felmerülő legkülönbözőbb formáival, amelyek állandó figyelmet és állandó tanulmányozást igényelnek.

Mindezek után azonban hadd térjek rá annak kivonatos ismertetésére is, hogy mivel is foglalkoznak tanulmányaikban a könyv szerzői — csaknem húszan!

Az első részben mr. Desanka Romić — az egész kötet elgondolásának megfelelően — a nemzetiségi kérdés lenini alapjából, azaz a nemzetek egyenjogúságából indul ki, leszögezve, hogy „az egyenjogúság biztosítása céljából okvetlenül alaposan meg kell változtatni a társadalmi gyakorlatot”, hiszen a nyelv fejlődése aktív tényezője a mindenkorai társadalmi gyakorlatnak. Tehát nemcsak egyszerűen az anyanyelv használatának szabadságáról van szó, hanem a nyelvművelő tevékenység állandósulásáról is. Egy nyelv használati szükségességének lebecsülése, hátrébsz szorítása ugyanis mindig a tudatos nemzeti beolvadás útját egyengeti, tehát nem egyeztethető össze a nyelvi egyenjogúság eszméjével. Ebből a szempontból vetődik fel az úgynevezett kétnyelvűség laikus ápolásának veszélye — az egy nyelvűség irányába. Felvetődik az egyes társadalmi csoportoknak a körülmények folytán más etnikumba való beolvadásával kapcsolatos kérdés is. Mint a szerző rámutat, ez ellen a csoportnak az az orvossága, hogy igyekszik fejleszteni nemzeti kultúráját. A nyelvi egyenjogúság ápolásának egyik lényeges tere tehát a nemzeti kultúra állandó ápolása és fejlesztése, de éppen ezen a téren igen könnyű túllőni a célon — mint már egyes példák is tanúsítják — és átlesni a ló másik oldalára, azaz a nyelvhasználat egyenjogúságából a nacionalista, sovinizta tévelygésekbe. Ezt tanúsította például a nemzetiségek úgynevezett vertikális szervezkedése, amely politikai színezetet adott a nyelvi kérdéseknek — negatív értelemben.

Dr. Gazmend Zajmi a nyelvi kérdés jelentőségét taglalja a nemzetiségek életében, felvetve az úgynevezett hivatalos nyelv problémáját, amely — az államnyelvtől eltérően — semmiképpen sem jelenti egy kivételezett nyelvnek a többi nemzetiségi nyelv fölé helyezését, hanem a vidék és környezet lingvisztikai struktúráját tükrözi.

Dr. Rehák László az egyenjogú, illetve egyenrangú nyelvhasználatra vonatkozó politikai nézetek alakulását ismerteti a jugoszláviai forradalmi munkásmozgalom keretében, s ezzel konkrétabb vetületét adja az egyetemes nyelvi kérdésnek, kezdve a nemzeti kisebbségek reális helyzetének felismerésétől a burzsoá királyi Jugoszlávia idején — egészen napjainkig. E történelmi áttekintés után dr. Szeli István még közelebb lép a vajdasági realitáshoz, minthogy a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő

Egyesület munkáját és távlatait boncolgatja, annak megjegyzésével, hogy különböző okokból számolnunk kell a ténnyel, hogy sokan egyszerűen lemondanak anyanyelvük ápolásáról — azzal, hogy nem kívánják igénybe venni gyermekük anyanyelvű oktatásának adott lehetőségét. Kár, hogy e rövid áttekintésben nem jutott hely azoknak a veszélyeknek ismertetésére, illetve e veszélyekre való figyelmeztetésre, amelyek abban jutottak kifejezésre, hogy egy időben voltak, akik valamiféle nemzetiségi csúciszervezetté szeretnék volna tenni a JMNYE-t.

Dr. Penavin Olga a peremvidékeken tapasztalható nyelvi állapotokkal foglalkozik, és ezzel a tanulmánnyal le is zárul a kötet általánosabb része. A második részt aztán dr. Hock Rezső tanulmánya vezeti be, mely Vajdaság többnyelvűségének évszázados történetéhez nyújt adalékokat, kezdve a feudalizmus korától napjainkig, külön-külön ismertetve azt az öt lényegesebb jogi rendezést, amely időszakokra tagolja a nemzetek és nemzetiségek nyelvhasználatának jogi megnyilatkozásait. Különösen részletesen emlékezik meg a szocialista Jugoszláviában megnyilatkozó nyelvhasználati jog szabályozásának két korszakáról, az 1946. évi alkotmány szerinti szabad nyelvhasználat, valamint az 1969. évi alkotmányfüggelékben biztosított egyenjogú nyelvhasználat politikai megnyilatkozásairól.

Dr. Várady József írása tartományunknak a nyelvi egyenjogúsággal kapcsolatos alkotmányjogi rendelkezéseiről szól, és tulajdonképpen dr. Hock Rezső fejtegetéseinek konkretizált továbbvitele, nem csupán az alkotmányos rendelkezéseket ismertetve részletesebben, de statisztikai vázlatot is nyújt a vajdasági nemzetiségek számarányáról a kerületi és községi bíróságok területén. Megemlékezik egyébként az alkotmánytörvény ide vonatkozó rendelkezései megvalósításának gyakorlati nehézségeiről, valamint a káderkérdésekről is.

Dr. Matkovics József a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenjogú használatára vonatkozó alkotmányos rendelkezéseket ismerteti, dr. Koča Jončić pedig a Szövetségi Képviselőház és a nyelvi egyenjogúság viszonylatában taglalja a felvetett kérdést. Horváth Árpád arról ír, hogy Vajdaság igazságszolgáltatási szervei miképpen kapcsolódtak be a nemzetek és nemzetiségek egyenjogú nyelvhasználatának gyakorlati megoldásába. Jóllehet ez csak részkerde a nyelvi egyenrangúság egyetemes problémájának, de igen lényeges gyakorlati megnyilatkozási forma, mely rendkívül fontosságú éppen a gyakorlati nemzeti egyenjogúság megvalósítása szempontjából.

Vladimir Popin lényegében Vajdaság vonatkozásában mintegy öszszegezi a szerteágazó problémákat, és pedig a legújabb eredmények figyelembevételével, érzékeltetőbb távlatokba helyezve a vajdasági népek és nemzetiségek egyenjogú nyelvhasználatának jogi szabályozását, s a lenini alaptételekre vezetve vissza a szocialista Jugoszláviában kialakult nyelvi egyenjogúság alkotmányjogi elveit. Részletesen kitér egyebek közt Vajdaság 1974. évi alkotmányának idevonatkozó rendelkezéseire is, amelyek szerint a tartomány területén a nemzetek és nemzetiségek az élet, a munka és az alkotás minden területén egyenjogúak. Az államnyelv fogalma tehát gyakorlatilag megszűnt — még akkor is, ha egyes régi felfogások maradványaként meglehetősen sokáig élt mindennapi használatban, bár megváltozott formában, mint „hivatalos nyelv”, „többségi nyelv”, „a közigazgatás nyelve” stb. Mindennek aztán véget vetett az új alkotmány, amelynek rendelkezései arra mutatnak, hogy az egyenjogúvá és egyenrangúvá nyilvánított nyelvek tulajdonképpen bizonyos értelemben mind „államnyelvek”, azaz „hivatalos nyelvek” a gyakorlatban — elterjedtségük mennyiségi arányától függetlenül. Vladimir Popin megemlékezik a továbbiakban a községi státúumokról is, amelyek rendelkezései a szűkebb környezetnek megfelelően konkrétabb formában dolgozzák fel az alkotmányban foglalt elveket. Mindezek az elvek természetesen nemcsak a klasszikus jog régi, ismert formái között, tehát az alkotmányos, törvényes és más állami jellegű jogszabályokban jutnak kifejezésre, hanem — tekintettel öngazgatáson alapuló rendszerünkre — jóval szélesebb körben: községi szinten, valamint az öngazgatási közösségek és szervezetek normatív aktusaiban, azaz szabályzataiban is.

A könyv harmadik része az egyenjogú nyelvhasználat iskolai vonatkozásait taglalja. Jánosi Gábor például arról ír, hogy milyen lehetőségek vannak Jugoszláviában a nemzetiségek anyanyelvű képzésére. Tanulmányából megtudjuk, hogy 1969—70-ben összesen 1697 nemzetiségi iskola működött Jugoszlávia területén, 287 030 tanulóval és 15 394 tanárral, s hogy különösen a tanárok száma tekintetében érezhető az utóbbi öt évben javulás (33,9% növekedés). Ez az örömdetes tény persze nem jelenti azt, hogy ma már nincsenek aránytalanságok a nemzetiségek pedagógusainak száma között.

Czapár József a nem anyanyelv tanulásának és használatának néhány pszichológiai vonatkozásáról ír, kezdve a gyermekkori nyelvtanulás problémáitól a család, sőt esetleg a kétnyelvű család keretében, egészen az iskolai kétnyelvűségig. Ennek a kétnyelvűségnek iskolarendszerünkbeli megnyilatkozásait egyébként Vajda József ismerteti részletesebben, kitérve egyebek között az 1965-ben Szabadkán megrendezett szövetségi szemináriumra is, ahol a szakemberek egész sora igyekezett megvilágítani a kérdés elméleti és gyakorlati részét is, továbbá ismerteti a Tartományi Oktatásfejlesztő Intézet konkrét kísérleteit, valamint más felméréseknek az eredményeit is.

Dr. Tóth Lajos arról értekezik, hogy milyenek az egyenjogú nyelvhasználat megvalósulásának feltételei a két és több oktatási nyelvű általános iskolákban, kitérve a területi iskolák jelentőségére a nyelv-elsajátítás szempontjából, s több kérdést vet fel ezzel kapcsolatban, konkrét adatokkal szemlélítve a helyzetet. Még közelebbi adatokkal szolgál Satai Pál, aki a szabadkai és a környékbeli iskolákban tanulmányozta a kétnyelvű oktatás és nevelés rendszerét, elemelve a kétnyelvű oktatás különböző formáit.

Zlatko Melvinger arról ír, hogy tartományunkban milyen helyzetben van az anyanyelvű képzés, illetve hogy milyenek a látvai. Végül Horváth Mátyás az egy nyelvű és két nyelvű példát elemzi az oktatási gyakorlatban, annak a két tényezőnek figyelembevételével, hogy egyrészt a KSZ politikai irányelvei és ennek megfelelően az alkotmány is szavatolja a nemzetek és nemzetiségek nyelvi egyenrangúságát, másrészt a körülmények és a környezet hatása alatt sok szülő dönt gyermekének szerbhorvát tagozatba iratása mellett. Az elemzések alapján végül is leszögezi, hogy ez a két tényező lényegében nem is ellentétes előjelű, nyilvánvaló tehát, hogy nem gyakorolhatnak hatást egymásra sem pozitív, sem negatív értelemben. A kettő találkozása egyszerűen valóságunk teljes megnyilatkozása. Horváth Mátyás azonban nem ezt a találkozást elemzi, hanem azt, hogy ebből a találkozásból született két nyelvű oktatási kísérletek milyen hatással voltak a tanulók értelmi fejlődésére általában, hozzáátve, hogy erre a kérdésre mindeddig sem a külföldi, sem pedig a hazai kísérletek nem adtak megnyugtató választ.

Mint a tizennyolc tanulmány futólagos tartalmi ismertetéséből is láthatjuk, a könyv — ahogyan arra dr. Rehák László is rámutat előszavában — valóban érzékelteti a tanulmányozott probléma sokrétűségét és szerzteágazását. A megnyilatkozásai területek azonban nem szigorúan elhatároltak, hanem egymásba olvadnak, s éppen ezért nagyon is érthető, hogy a tizennyolc szerző szerepeltetése egyúttal magával hozta azt a veszélyt is, hogy a tanulmányok egyes helyeken ismétlik egymást. Ilyen ismétlések történetek nem csupán az egyenjogú nyelvhasználat alkotmányos elveinek ismertetése, vagy a szabad nyelvhasználat és az egyenjogú nyelvhasználat közötti különbségekre való kitérés tekintetében, de még például a két nyelvű oktatás mérlegelése terén, a területi iskolák problémájának, vagy az úgynevezett szabadkai gyakorlatnak a többszöri előtérbe kerülésekor is. Ez persze érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a könyv szerzői nem egyeztethették össze mondanivalójukat, elhagyva esetleg olyan részeket, amelyekről mások írtak, s maga a szerkesztő sem vállalhattott ilyen összeegyeztető munkát. Így aztán az egyes témák — az eredetileg megszabott alapelvi különbözőségük ellenére is — egy kissé egybefolynak, sok tekintetben csupán kiegészítik, de sok tekintetben egyszerűen csak ismétlik egymást. Ez a könyv, illetve a sok szerző

szerepeltetésének legfőbb hátránya. Tekintettel azonban arra, amit Horváth Mátyás is leszögez tanulmányának végén, hogy tudniillik noha a kétnyelvű pedagógiai gyakorlat terén hosszú időszak van már mögöttünk, ennek ellenére még csak kísérlet sem történt a tapasztalatok nyújtotta adatok tudományos összegyűjtésére és elemzésére, s tulajdonképpen minden bizonnyal ugyanez vonatkozik általában az egyenjogú nyelvhasználat sokrétű és szerteágazó kérdéseinek feldolgozására is, egy ilyen könyv megjelenése — bármilyen kényszerű késedelemmel járt — minden esetleges fogyatékosága ellenére is hozzájárulás ahhoz, hogy a továbbiakban még alaposabban, még tudományosabban és még gyakorlatiasabban nyúljunk a kérdés lényegéhez, hogy az alkotmányban lefektetett elvek gyakorlati megvalósulását előbbre vigyük, nem pedig csak hogy éppen beszéljünk a problémáról és felszínen tartsuk, mert az ilyen leegyszerűsített felszínen tartás bizonyos szempontból még veszedelmes is lehet, tekintve hogy többoldalúan is magában rejtji az esetleges nacionalista elhajlás buktatóit is.

KOLOZSI TIBOR

HÁROM IRODALOMTÖRTÉNET

IMRE BAN—JANOŠ BARTA—MIHALJ CINE: *Istorija mađarske književnosti.*

Matica srpska—Forum, Novi Sad, 1976.

IMRE BORI: *Književnost jugoslovenskih Mađara.*

RADU FLORA: *Rumunska književnost u Vojvodini.*

Matica srpska, Novi Sad, 1976.

Tizenhárom évvel azután, hogy Csuka Zoltán könyve, *A jugoszláv népek irodalmának története* megjelent a Gondolat Kiadó jóvoltából, a magyar és a délszláv irodalom kapcsolattörténete egy új, nagyon értékes kiadvánnyal bővült: elkészült a szerbhorvátul olvasók számára az első magyar irodalomtörténet, mely kapcsolattörténetünk további alakulására jelentős befolyást gyakorolhat. Az irodalomtörténet a Matica srpska és a Forum könyvkiadó vállalatok felkérésére íródott.

A meglevő magyar irodalomtörténetek általában a magyar olvasókörzség számára készültek, így célszerűbbnek látszott egy új irodalomtörténet összeállítása, mely „a jugoszláv olvasókörzség ismereteit és olvasói szükségleteit” veszi figyelembe. Neves magyar irodalomtörténetészeket, dr. Bán Imrét, dr. Barta Jánost és dr. Czine Mihályt kérték fel egy ilyen jellegű magyar irodalomtörténet megírására, melynek eredménye az 1976-ban megjelent *Istorija mađarske književnosti* lett Sava Babić kitűnő fordításában.

A könyv első részének szerzője, dr. Bán Imre, a régi magyar irodalmat, a középkor, a reneszánsz, a barokk és a felvilágosodás, valamint a klasszicizmus korát dolgozta fel Kazinczy Ferencsel bezárólag. Dr. Barta János a XIX. század irodalomtörténetét írta meg 1905-ig, Czine Mihály viszont a XX. század napjainkig terjedő korszakával foglalkozott.

A magyar és a délszláv irodalmi kapcsolatok történetének kezdeteit egyes kutatók még a középkorban vélik felfedezni. Ha kezdetben töredékesek is ezeknek a kapcsolatoknak mozaikkockái, a XIX. és XX. század gazdag termést kínál fel ezen a téren, melynek feltárása, ismeretése és értékelése részben már meg is történt, ami nem jelenti azt,